

PRATARMĖ

Pastaraisiais metais lietuvių literatūros istorikai vis dažniau dėmesį atkreipia į Kristijono Donelaičio ir jo Metus išleidusio Liudviko Rėzos kūrybą, jos recepciją ir sklaidą. Tai liudija ir ši teminė Senosios Lietuvos literatūros knyga, skirta paskiroms abiejų didžiųjų mūsų raštijos korifėjų kūrybinio palikimo problemoms. Joje spausdinami keli tyrimai ir Rėzos Filologinės-kritinės pastabos lietuviškai Biblijai – komentuotas tų Pastabų vertimas į lietuvių kalbą.

Dalios DILYTĖS straipsnyje aptariama, ar Donelaičio pasakėčioms turėjo kokios nors įtakos kiti to paties žanro kūriniai, įvairiais laikais sukurti prancūzų ir vokiečių kalbomis. Tyrime lyginamos tų pačių motyvų pasakėčios, nagrinėjami jų kompozicijos, personažų vaizdavimo principų, kalbėjimo būdo, leksikos skirtumai ir bendri bruožai. Čia taip pat į Donelaičio pasakėčias bandoma pažvelgti jo amžininko Gottholdo Ephraimo Lessingo sukurtos to žanro teorijos aspektu. Šie dalykai kitų literatūros istorikų iki šiol yra beveik nenagrinėti, nors yra labai svarbūs, norint tinkamai suvokti Donelaičio pasakėčių vietą Europos literatūros istorijoje, jų originalumo laipsnį.

Atliktas Dilytės tyrimas leidžia padaryti dvi svarbias išvadas. Pirmoji – Donelaičio būta originalaus kūrėjo. Palyginusi naujosiomis kalbomis rašiusių Donelaičio pirmtakų ir amžininkų pasakėčias su mūsų poeto kūrinėliais, tyrimo autorė konstatuoja, kad bendri yra keturi siužetai, atkeliavę iš Antikos rašytojų. Donelaitis juos panaudojo pasakėčioms „Lapės ir gandro česnis“, „Vilks provininks“, „Šuo Didgalvis“ ir „Aužuols gyropelnys“. Vis dėlto tarp jų ir bendrasiužėčių Hanso Sachso, Martino Lutherio ir La Fontaine'o kūrinėlių esama nemažų poetikos skirtumų. Autorė juos aptaria ir nurodo, kad netgi šios Donelaičio pasakėčios yra absoliučiai originalūs kūriniai. Savitas yra jo

medžiagos išdėstymas, pasakojimo stilistika, vaizdų pobūdis. Donelaičio pasakėčios nesančios nei vertimai, nei sekimai.

Antroji mokslininkės išvada tokia. Donelaitis nė kiek nenusileido kitiems XVIII amžiaus poetams. Kaip ir daugelis kitų pasakėtininkų, keturis išvardytus kūrinius jis parašė tradiciniais ezopiniais motyvais. Pasakėčių „Rudikis jomarkininkas“ ir „Pasaka apie šūdvalalį“ šaltinio rasti nepavyko. Kol neįrodyta kitaip, reikėtų manyti, kad šitų kūrinių siužetus sugalvojo pats Donelaitis.

Vaido ŠEFERIO straipsnyje pirmąsyk išsamiai aptariama Donelaičio recepcija Čekijoje. Mokslininko teigimu, Metais lietuvių kalba ir literatūra peržengė tą lemtingąjį slenkstį, kai lietuviškai parašytas tekstas pradedamas suvokti ne tik kaip raštyjos faktas, bet ir kaip estetinio išgyvenimo šaltinis. Dėl meninių ypatybių į šį kūrinių dėmesį dar XIX a. pradžioje atkreipė kai kurie garsūs čekų filologai ir rašytojai. 1818 m. Liudvikui Rėzai Karaliaučiuje publikavus Metus, Donelaičio kūryba susidomėjo Karolio universiteto profesorius Františekas Ladislavas Čelakovskis (1799–1852), vienu metu ketinęs netgi išversti į čekų kalbą šio kūrinio fragmentų. Vėliau Donelaitis buvo minimas mokslinėje čekų spaudoje (Slovník naučný, 1865; Ottův slovník naučný, 1893; žurnale Osvěta, 1874, ir kt.). Pirmą didesnę mokslo tyrimą jam paskyrė Karel Janáčekas, 1928-aisiais Brno Masaryko universitete apgynęs daktaro disertaciją tema Přizvukování u Donalitia (Donelaičio kirčiavimas; išsp. 2009). Pirmas Metų dalies vertimas į čekų kalbą pasirodė 1955-aisiais. Tai buvo nedidelė ištrauka, paskelbta žurnale Praha–Moskva (vertė Julija Nováková). 1959 m. antologijoje Pod baltským nebem Hana Jechová paskelbė kitos nedidelės šios kūrinio dalies vertimą. Visas Metų vertimas į čekų kalbą pirmą kartą buvo publikuotas 1960 m. (vertė Hana Jechová). Šis vertėjos darbas išaugo iš mokslinių bei kultūrinių žymaus čekų baltisto Pavelo Trosto (1907–1987) aspiracijų.

Daivos KRIŠTOPAITIENĖS straipsnyje bandoma nustatyti principus, kuriais remiantis ilgainiui būtų parengtas naujas Donelaičio raštų leidimas ir taip suformuotas stabilus, patikimas, visai nedaug nuo autentiškojo

nutolęs tekstas. Šiuo tikslu ji trumpai apžvelgia visas Donelaičio raštų kalbos sritis: rašybą, skyrybą, fonetiką, morfologiją, sintaksę ir leksiką. Mokslininkė iškelia tuos dalykus, kurie Donelaičio raštų leidėjų ar redaktorių buvo nevienodai pateikiami (skirtingai interpretuojami), sužymi svarbiausias skirtinguose leidimuose padarytas redakcines pataisas ir nukrypimus nuo originalo, pasikartojančias klaidas bei netikslumus. Straipsnyje konkrečiai nurodoma, kokios būdingos Donelaičio kalbos ypatybės ir jo vartotos tarminės formos turėtų išlikti naujajame raštų leidime, o kokių netikslumų, įvairavimų ir teksto pažeidimų privalu išvengti. Daugiausia dėmesio skiriama Georgo Heinricho Ferdinando Nesselmanno, 1977 ir 1994 m. leidimų privalumų ir trūkumų įvertinimui.

Liucijos CITAVIČIŪTĖS publikacijoje pirmą kartą pristatomas stambiausias ir reikšmingiausias egzegetinis Liudviko Rėzos veikalas Filologinės-kritinės pastabos lietuviškai Biblijai. Pirma jo dalis išėjo 1816, antroji – 1824 m. Karaliaučiuje. Šiuose veikaluose aptartas parengėjo darbas prie 1816 m. Karaliaučiuje išėjusio naujo lietuviško Biblijos leidimo. Kaip nurodo publikacijos autorė, Rėzos redakcinės nuostatos formavo iš esmės naują požiūrį į kanoniškų tekstų rengimą ir atitiko to laiko dvasią. XVIII a. biblinio teksto etalonu evangelikų liuteronų bendruomenėse buvo laikomas Lutherio vertimas į vokiečių kalbą. Rėzos parengta lietuviškoji Biblija iš esmės skyrėsi nuo ankstesniųjų tuo, kad jis kritiškai peržiūrėjo Lutherio vertimą, o lietuvišką tekstą atidžiai palygino su kanoniniais Šventraščio tekstais (hebrajiška Biblija, Septuaginta bei Vulgata) ir jų vertimais į kai kurias kitas senąsias kalbas (siry, arabų ir kt.). Rėzai tai padaryti nebuvo sunku, nes jis buvęs vienas iš geriausių senųjų Rytų kalbų žinovų Karaliaučiuje.

Kita priežastis, vertusi Rėzą imtis radikalių redakcinių taisymų, buvo prasminės klaidos, atsiradusios ankstesniems vertėjams nesuvočius žydų gyvenimo ir buities realijų, taip pat daugybė akivaizdžių netikslumų ir net teksto iškraipymų. Ypač atidžiai jo redaguotos tos vietos, kur vertėjai, nesupratę teksto, nusižengė logikai ar net Biblijos tiesoms. Apie tai Rėza daug ir išsamiai rašo savo Pastabose.

Citavičiūtė iškelia ir trečią Rėzos redagavimo aspektą – filologinį. Karaliaučiaus universiteto profesorius ypač rūpinosi taisyklinga lietuvių kalbos vartoseną, iš ankstesnio Biblijos vertimo šalino germanizmus, lietuviams neįprastus ir nesuprantamus žodžius keitė įprastesniais ir labiau suprantamais. Būdamas iš prigimties gabus filologas, daugiau kaip dešimtį metų Lietuvių kalbos seminare analizavęs lietuviškos Biblijos kalbą, Rėza aiškiai matė, kad toks tekstas, koks buvo ikitolinėse lietuviškose Biblijose: nesklandus, neaiškus, prikaišiotas svetimžodžių ir svetimų gramatinių konstrukcijų, – neugdo tikinčiųjų pamaldumo ir neleidžia tinkamai suprasti Dievo žodį. Apie tai Pastabose taip pat dažnai rašoma.

Šio Rėzos veikalo reikšmė didžiulė. Publikacijos autorė nurodo, kad jis jau anuomet buvo gerai žinomas Vokietijoje. Jenos literatūriniam laikraštyje Jenaische allgemeine Literaturzeitung (1818, Nr. 58) pasirodė Berlyno universiteto teologijos profesoriaus Wilhelmo Martino Lebrechto de Wette's recenzija, kurioje palankiai įvertinta pirmoji Pastabų dalis. Tai buvo solidus ano meto periodinis leidinys, recenzavęs reikšmingiausių mokslo veikalus. Įdomu ir tai, kad Rėza Filologinių-kritinių pastabų egzempliorių buvo nusiuntęs Simonui Daukantui ir Simonui Stanevičiui. Vienas šio veikalo egzempliorius iš asmeninės Daukanto bibliotekos pasiekė mūsų dienas, išliko Lietuvių literatūros ir tautosakos institute ir Citavičiūtės buvo išverstas, rengiant šią publikaciją.

Šiame tome spausdinami Rėzos Pastabų dviejų dalių vertimai yra labai sudėtingi dėl įvairiomis kalbomis, turinčiomis nelotyniškus alfabetus, cituojamų Šventraščio žodžių bei frazių. Perteikti jas Senojoje Lietuvos literatūroje prirėkė kelių kitų sričių profesionalų pagalba. Hebrajiškus ir siriškus žodžius perrašyti padėjo inžinieriai programuotojai Rimantas ir Arminas Kazlauskai. Hebrajiškas frazes patikrino dr. Larisa Lempertienė. Pirmos Pastabų dalies tekstą suredagavo dr. Kristina Mačiulytė, kol dar dirbo Lietuvių literatūros ir tautosakos institute. Visiems minėtiems asmenims, senosios lietuvių literatūros bičiuliams, reiškiamė nuoširdų savo ir visos redakcinės kolegijos narių dėkingumą.

Sigitas Narbutas
Vilnius, 2009 metų gruodžio 31 diena